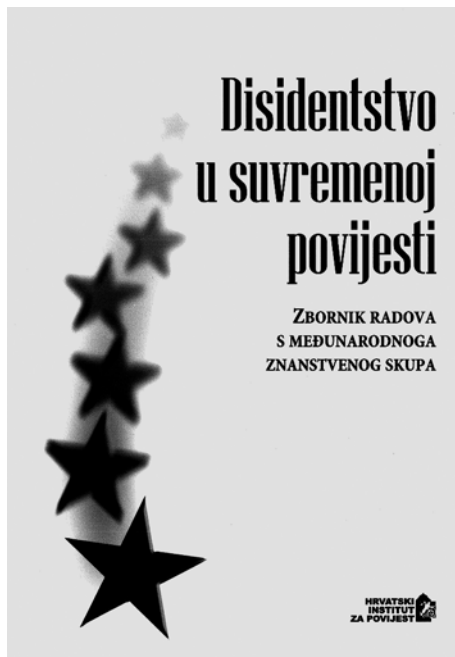


Nada Kisić Kolanović, Zdenko Radelić, Katarina Spehnjak (ur.): DISIDENTSTVO U SUVREMENOJ POVIJESTI. Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2010, 439 str.

Vsakdo, ki se ukvarja s političnimi in družbenimi problematikami zgodovine socialistične Jugoslavije, se bržkone lahko razveseli pobude za ukvarjanje s temo jugoslovanskega "disidentstva", ki je v množici monografij o disidentstvu, opoziciji in uporuh vladajočim socialističnim režimom, ki so izšle najprej v obliki monografij za posamezne države, v zadnjem desetletju pa tudi v obliki primerjalnih študij, ostala odrinjena v občasne publicistične ali memoarske zapise, še večkrat pa v diskurze političnih obračunov. Istoimenski mednarodni znanstveni sestanek (Zagreb, 19. november 2009), katerega rezultat je pričujoči zbornik, je bil organiziran na pobudo Daniela Ivina, ki se je že pred leti prvenstveno dotikal teh tematik na hrvaško-srbskih zborovanjih, poimenovanih *Dijalog povjesničara-istoričara*. Tokrat so si organizatorji, ki so k sodelovanju uspeli pritegniti večinoma hrvaške, deloma pa tudi srbske, bosansko-hercegovske, bolgarskega in slovenskega zgodovinarja oz. zgodovinarke, zamislili, kot so zapisali v predgovoru, "izključno analitični pristop k delu", z nekaterimi težiščnimi vprašanji: metodološki problemi, zgodovinsko-politični okvir, sistem na Hrvaškem in v Jugoslaviji, odnos tujine do disidentov, odnos politike in kulture do posameznikov in gibanj ter študije primerov.



Metodološki in terminološki manjko, ki ga povzročata skromno upoštevanje jugoslovanske problematike v mednarodnih preglednih študijah in skorajšnja odsotnost tovrstnih študij na prostoru nekdanje Jugoslavije, je narekoval Katarini Spehnjak, da je v uvodnem članku z naslovom *Disidentstvo kao istraživačka tema – pojam i pristupi* navedla nekatere izmed najbolj prisotnih dilem pri študiju upora proti socialističnim sistemom in se spopadla z možnostmi aplikacije tujih tipologij disidentstva. Razpravo, v katero vpeljuje (za jugoslovanski primer preširoko) delovno definicijo disidentstva Detlefa Pollacka in Jana Wielgocha kot vsake aktivnosti za avtonomno sfero zunaj nadzora partijske države, dopolnjuje Krsto Cvijić s pojasnjevanjem zadržkov Zahoda do jugoslovanskih "disiden-

tov", ki so izhajali iz specifičnega mednarodnega položaja Titove Jugoslavije. V tem oziru tudi Srđan Cvetković v široko zastavljeni razpravi *(Ne)Tolerisani disidenti / specifičnost jugoslovenskog socijalizma 1953–1985* opisuje nejasen položaj, v katerem so se znašli jugoslovanski kritiki v kolesju režima, ki je s težavo vzdrževal dvojno ravnotežje: na medblokovski ravni (ohranjanje imidža liberalne verzije komunizma za Zahod in pravovernosti za Vzhod) ter znotraj države (vzdrževanje mednarodnega ravnotežja in partijskega monopola). Naštevajoč omenjene predpogoje "disidentske" dejavnosti in faktorje njene relativizacije izpeljuje za primer Srbije označbe, kot so "pravi disidenti", "poldisidenti" in "najblažja verzija disidenta", ki pa so kljub argumentaciji atributov vseh treh skupin vendarle terminološko nekoliko preveč poenostavljene.

Slovenija je bila iz arene pretežno desno usmerjene hrvaške in pretežno levo usmerjene srbske kritike po Cvetkovičevem mnenju umaknjena vse do 80. let, ko sta se pod skupnim imenovalcem človekovih pravic zbližali "levica" in "desnica", kar je predstavljalo največjo nevarnost za režim. Pregled "disidentske" aktivnosti v Sloveniji sicer prinaša prispevek Aleša Gabriča, kjer izpostavlja ključne primere (represirane) družbene kritike od začetka 50. let do Titove smrti.

Poleg prispevkov Daniela Ivina, Vere Katz, Marijane Stamove in Alberta Binga, ki so prav tako bolj pregledne narave, se prispevki ostalih avtorjev osredinjajo na podlagi arhivskih in objavljenih virov na posamezne družbene kritike, gibanja, institucije, družbenokritične časopise in vpliv politične emigracije. Sledimo lahko prikazom tako kritikov znotraj partijskih vrst, ki so podobno kot Stane Kavčič bili odstranjeni iz partijskih gremijev (Avdo Humo, Vicko Krstulović), preko intelektualcev, kot je bil srbski pisatelj Branko Čopić, ki ga zaradi pazljive držbe Zoran Janjetović imenuje *lojalni disident*, do represiranih kritikov in zahodnega odziva nanje (primer Mihajlo Mihajlov) ter sistema kaznovanja političnih obsojencev v zaporu Stara Gradiška po padcu maspoka.

Prikazan je tudi osnovni položaj rimskokatoliške cerkve in pravoslavne cerkve, ki ju Radmila Radić na podlagi težnje za ustvarjanje vsaj delno neodvisnega družbenega prostora prišteva med "disidente oz. pollegalno opozicijo", in konflikt na lokalni ravni med novimi komunističnimi oblastmi in RKC v dalmatinskih Vodicach v prvih poveljnih letih (Stipe Klajić).

Posebna pozornost je posvečena tudi levi filozofski in sociološki kritiki ter odnosu oblasti do nje. Igor Graovac tako pojasnjuje idejna ozadja zahtev jugoslovanskih študentov iz revolucionarnega leta 1968, Marko Zubak pa obračunava s fenomenom "Praxis", tj. zagrebško-beograjsko filozofsko šolo, ki je s svojo istoimensko revijo in korčulsko poletno šolo dosegla velik mednarodni odmev, pritegnila mnoga zvoneča imena takratne filozofije in se nasploh izkazovala kot tedaj najbolj odprta tribuna za marksistično polemiko. Zubak zavzema kritično stališče do levičarskega revizionizma in našteva kontradikcije Praxisovih izhodišč, ki so po avtorjevem mnenju zaradi

zaverovanosti v titoizem in poudarjene anacionalne države ostali zaprti v abstraktne kroge "salonskega" komunizma ter uspeli doseči le točko, ki je pomenila šele izhodišče za bolj radikalno kritiko. Na drugi strani pa Dino Mujadžević prikazuje poudarjeno odklonilen odnos, ki ga je do revije Praxis zavzel vodilni hrvaški komunist Vladimir Bakarić.

Pričujoči zbornik odpira novo, raziskovalno izjemno zanimivo polje družbene kritike v socialistični Jugoslaviji. Poleg znanih torišč kritike, ki so bili do sedaj tudi v tujini že večkrat predmet obravnav ("djilasovščina", kritika nacionalnega položaja, fenomen Praxis), prinaša tudi nove poglede tako na teoretski ravni kot v zvezi z obravnavo posameznikov, ki so se – za razliko od vzhodnoevropskih držav, kjer je bila meja med dovoljenim in prepovedanim mnogo bolj jasna in posledice kritike bolj predvidljive – gibalni po labilni premici kardeljevske "konstruktivne" kritike, "prijateljskih nasvetov", avtocenzure, vpetosti v javno življenje (in njegove beneficije), možnosti stikov s tujino, represivnih ukrepov in nenazadnje stremjenja k neškodljivosti za sistem, v katerem so videli mnoge prednosti pred realsocialističnimi režimi v vzhodni Evropi. Ob vsem naštetem se raziskovalcem vsekakor odpira še kopicah novih tematskih uvidov, pri čemer pa ostaja poseben izziv tudi izoblikovanju adekvatne terminologije o družbeni kritiki v času socialistične Jugoslavije.

Jure Ramšak